

TRADYCJA A WSPÓŁCZESNY OGRÓD WIEJSKI NA OPOLSZCZYŹNIE

TRADITION AND A CONTEMPORARY RURAL GARDEN IN THE REGION OF OPOLE

■ Inwentaryzacja dwudziestu celowo wybranych ogrodów przydomowych w miejscowościach Prószków, Przysiecz, Dobrzeń Mały, Chróścice i Siolkowice Nowe powiatu opolskiego wykazała, że zmienia się charakter i wygląd wiejskich założeń ogrodowych na Opolszczyźnie. Inne są uprawiane w nich gatunki roślin, jak również kompozycja. Obecnie ogrody kwiatowe występują znacznie rzadziej, pomimo to zagrody wiejskie ciągle są niezwykle ozdobne i kolorowe, poprzez zastosowanie barwnych zestawień z roślin iglastych i liściastych.

Proces przemiany ogrodu wiejskiego w wybranych miejscowościach Opolszczyzny pokazuje, że przejmowany jest wzorek ogrodu miejskiego, przez wprowadzenie trawników i skalniaków³. Widoczne jest dążenie do zminimalizowania pracochłonności w pielęgnacji. Powszechna jest zmiana funkcji użytkowo-ozdobnej na rekreacyjno-ozdobną. Napływ obcych, zunifikowanych wzorów, takich jak oczka wodne, figurki gipsowe, rośliny iglaste, skalne i kostka brukowa, powodują nieodwracalną utratę tożsamości miejsca, indywidualności wsi, a także opolskich tradycji w sferze ogródków wiejskich.

Archetyp wiejskiego ogródka wsi opolskiej

Tradycyjne ogrody wiejskie istniejące w stosunkowo niezmienionej postaci od średniowiecza, charakteryzują się regularną formą kwadratu lub prostokąta z wyraźnie zaznaczonymi granicami. Są one usytuowane bezpośrednio przy domu i blisko źródła wody.³ Różnice regionalne w budowie tradycyjnego ogródka wiejskiego są niewielkie. Najczęściej związane z różnym rodzajem materiału używanego na ogrodzenia, a także z doбором roślin, co wskazuje na charakter osadnictwa, lokalną tradycję i świadczy o estetycznej wrażliwości danej społeczności.

Wiejskie ogrody przydomowe złożone są z wielu części składowych. Zalicza się do nich: przedogródek – najbardziej reprezentacyjna, a tym samym najbogatsza w rośliny ozdobne i najlepiej widoczna część, zlokalizowana pomiędzy drogą a domem;⁴ ogródek warzywno-owocowy; drogi i ścieżki z ubitej ziemi obramowane kamieniami, płytkami, muszlami lub kępkami kwiatów; ogrodzenie, do budowy, którego stosowano zazwyczaj materiały naturalne, dostępne w najbliższej okolicy. Nie należy zapominać również o gajku, porośniętym murawą i ocienionym lipami, jesionami lub innymi, charakterystycznymi dla danego regionu drzewami, miejscu odpoczynku na upalne dni lata.⁵ W tradycyjnych ogródkach wiejskich sadzone były przede wszystkim rośliny kwitnące. Kompozycje miały przeważnie proste formy w postaci grządek, kęp i rzędów, o śmiałych zestawieniach kolorystycznych.⁶

Obserwacjami objęto 20 ogrodów przydomowych w powiecie opolskim: 8 w Przysieczy, 4 w Prószkowie, 4 w Dobrzeńcu Małym, 2 w Chróścicach i 2 w Siolkowicach Nowych. Badania prowadzone były w sezonie wegetacyjnym 2004 i 2006

roku (w miesiącach: IV–V, VIII–IX). Przedstawiono zmiany kompozycji oraz składu gatunkowego starszych ogródków, a także nowo założonych. Określano położenie oraz wymiary badanych obiektów. Scharakteryzowano także domy i ogrodzenia, przeprowadzono ankietę wśród osób opiekujących się ogródkami. Na jej podstawie wykazano zmiany, jakie zaszły na przestrzeni lat w ogrodzie. Wykonano szkice polowe oparte na własnych pomiarach i planach sytuacyjno-wysokościowych.

Dawny ogród przydomowy obfitował w rośliny, których kompozycja, złożona m.in. z bujnie rosnących, kolorowych i pachnących kwiatów, aromatycznych ziół, często była przypadkowa.

Ogródek rustykalny przy wiejskiej chałupie na Opolszczyźnie, według scenariusza Ewy Wijas-Grochowskiej,⁷ który powstał podczas inwentaryzacji zabytkowych budynków na potrzeby Muzeum Wsi Opolskie, składał się z dwóch rabat kwiatowo-warzywnych ogrodzonych płotem ze sztachet. Pomiedzy rabatami znajdowało się przejście do drzwi wejściowych domu, zaś po obu stronach pod płotem rosły rozłożyste paprocie oraz róże.

Pierwsza z rabat miała nieregularny kształt. Tutaj rosły warzywa, rośliny kwiatowe, a w rogu przy drodze krzewy agrestu. Podzielona była na trzy grządki, na których uprawiano warzywa i zioła. Kwiaty zdobiły zagrodę wzdłuż ściany chałupy, jak również przy płocie i przejściu do domu oraz od strony drogi wiejskiej. Były to głównie malwy, georginie, aksamitki jak również bratki, lewkonie letnie i tubiny. Grządki rozdzielone były wąskimi ścieżkami.

Druga rabata, o podobnym kształcie, posiadała dwa wejścia przy ścianie chałupy. Zamykano je furtkami. W rogu rabaty, przy drodze wiejskiej, rosła pojedynczo grusza. Rabata składała się z czterech rzędów warzyw, wśród których uprawiano rośliny kwiatowe. Ścieżki występowały w identycznej konfiguracji, jak w przypadku pierwszej rabaty.⁸

Tradycja a współczesność ogrodu wiejskiego na Opolszczyźnie

Ogród ulega przekształceniom w zakresie doboru gatunków roślin jak i kompozycji, zachowując ozdobny i barwny charakter. We wszystkich badanych obiektach występują krzewy iglaste i liściaste, a z roślin kwiatowych aksamitki, bratki, żeniszki i pelargonie. Przeprowadzone badania wykazały znaczną

¹ Studium doktoranckie przy Akademii Rolniczej im. H. Kollątaja w Krakowie.

² Katedra Roślin Ozdobnych, Wydział Ogródniczy, Akademia Rolnicza im. H. Kollątaja w Krakowie.

³ Ciolek G., *Ogrody polskie*, Arkady, Warszawa 1978.

⁴ Renda J., *Iglaki w ogródkach wiejskich*, Krajobraz i ogród wiejski, t. 3: Przyrodniczy i kulturowy krajobraz wiejski. KUL, Lublin 2003, ss. 35–38.

⁵ Plessner H., *Wiejski ogród przydomowy*, Zakład Wyd. CRS, Warszawa 1975.

⁶ Burska A., Szczepłowska A., *Urok wiejskich ogródków*, Ogrody, Ogródki, Zieleńce, 3(6), 1999, ss. 30–37.

⁷ Wijas-Grochowska E., *Scenariusz do ogródka przy chałupie*, Muzeum Wsi Opolskiej, Opole 1990.

różnorodność gatunków roślin wykorzystanych w nasadzeniach, ale całkowicie innych, niż w dawnych ogródkach wiejskich, gdzie drzewa uprawiano rzadko. Zazwyczaj był to jeden okazały orzech włoski lub jawor, sadzony dla stworzenia cienia.⁹

Rośliny kwiatowe, które dawniej stanowiły nieodłączny i zarazem bardzo ważny element zdobiący wnętrze wiejskiego ogródka, obecnie, w większości przypadków, uważane są za dodatek. Najczęstszymi roślinami bywały¹⁰:

- „śmierdziuchy” – aksamitki,
- bratki,
- „talarki Judasza”,
- goździki,
- „maciejka” – lewkonia letnia,
- niezapominajki,
- lilie,
- lwia paszcza,
- łubin
- narcyzy.

Byliny spotykane są coraz rzadziej, zazwyczaj: lilie, kosańce, floksy, mieczyki, tulipany czy narcyzy. Rośliny uprawiane w opolskich ogródkach miały swoje lokalne, często „zniemczone” nazwy zwyczajowe, używane przez starsze pokolenia jak np.:

- „stifmiterka” (bratek ogrodowy),
- „gansipampka” (stokrotka ogrodowa),
- „maiglekchien” (konwalia majowa).

Obecnie tradycyjne nazewnictwo funkcjonuje rzadko, szczególnie wśród młodych właścicieli ogrodów.

Do opolskich ogrodów masowo napływają gatunki roślin ze specjalistycznych szkółek, np. żywotnik zachodni, jałowiec horyzontalny, tulipanowiec, klony i wiele innych. Są to gatunki obce lokalnej tradycji, a także warunkom klimatycznym i glebowym. W obecnych ogrodach przydomowych na Opolszczyźnie rzadko występują grządki z warzywami i ziołami. Wymagają one znacznego nakładu pracy, podobnie jak rośliny sadownicze. Tylko w połowie zinwentaryzowanych ogrodów stwierdzono uprawę drzew owocowych.

Ogródki te zmieniły swoją funkcję bezpowrotnie. Dawniej przeważały ogrody użytkowe, w których dominowały gatunki roślin kwiatowych rodzimego pochodzenia, łatwe w uprawie i dostępne, które występowały na jednej grządce z warzywami i ziołami. Z upływem lat, zaczęto przywiązywać wagę do estetyki obejścia, ogród zaczął odgrywać w głównej mierze rolę ozdobną i rekreacyjną.

Badania wykazały, że podopolskie ogródki zatraciły funkcję publiczną, zmieniając się w założenia zamknięte, indywidualne dla każdego mieszkańca. Coraz częściej dawne drewniane ogrodzenia są zastępowane płotami z metalowej siatki lub z kutego metalu, wprowadza się dodatkowo wizualne przeszkody w postaci ciętych żywopłotów, w każdej zagrodzie.

Dominującą częścią kompozycji jest trawnik. Nie wymaga znacznych nakładów pracy, a jednocześnie pozwala na czynną rekreację. Na obrzeżu i w jego obrębie, często w sposób przypadkowy, uprawiane są krzewy iglaste i liściaste.

Ok. 25% z badanych ogrodów nawiązuje do tradycyjnej formy. Pozostałe znacznie odbiegają od typowych form wiejskich przedogródków. Są one wyrazem gustu oraz zamożności właścicieli. Regionalizm i symbolika przestają mieć znaczenie, co wynika m.in. z braku świadomości tożsamości kulturowej.¹¹

Objęte badaniami obiekty przedstawiają założenia niepodzielone, stanowiące wraz z domem wspólną całość. Poszczególne mają najczęściej formę swobodną.

Zmiana oblicza podopolskich wsi, ewoluuje w kierunku ujednolicenia swoistych dla poszczególnych regionów odrębności, wyrastających z podłoża przyrodniczo-społecznego. Na terenie opolskich ogródków spotkać można nieznane dotąd motywy ogrodowe, tj. „skalniaki” zbudowane z polnych kamieni, oczka wodne czy pergole. Przykładem niefortunnego naśladownictwa obcych wzorców jest tworzenie kompozycji z figurek ogrodowych, głównie krasnali.

Do obsadzania skrzynek ustawianych na balkonach, parapetach okiennych i tarasach, powszechnie służą pelargonie i petunie. Stosowane są również do obsadzania starych urządzeń gospodarstwa wiejskiego, takich jak taczki, maselnice, maszyny do szycia. Donice z pelargoniami wieszane są również na drewnianych kołach od wozu, eksponowane na trawnikach.

Zaobserwowano, że ogródki, które nie uległy modyfikacji i wciąż są kształtowane oraz pielęgnowane w duchu tradycji, obecnie spotyka się coraz rzadziej, bo tylko w przypadku ok. 20% zbadanych obiektów. Uprawiane są przeważnie przez starsze kobiety. Główną przyczyną tego intensywnego przeobrażenia ogródków wiejskich – żywych zabytków kultury ludowej – jest powszechny brak czasu. Zmieniła się rola kobiety, co przyczyniło się do przemian w wyglądzie wiejskiego ogrodu, a głównie w doborze roślinności.

Dawniej zagrody wiejskie prowadzone były przez rolników. Obecnie większość mieszkańców podopolskich miejscowości, w których prowadzono obserwacje, nie uprawia już roli i nie odduje zwierząt gospodarskich.

Mimo intensywnych i drastycznych zmian zachodzących w tradycyjnym budownictwie, oraz w wyglądzie i sposobie zakładania przydomowych ogródków wiejskich zaobserwowano, że istnieją jeszcze właściciele, którzy nie ulegają presji mody i podtrzymują dawne wzory.

Streszczenie: Ogród wiejski na Opolszczyźnie zmieniał się z pokolenia na pokolenie. Obecnie we wsiach regionu zauważa się ogromną różnorodność ogrodów. Ich charakter i wygląd ulega ciągłym intensywnym zmianom. Dzisiaj ogrody kwiatowe występują znacznie rzadziej, pomimo to zagrody wiejskie ciągle są niezwykle ozdobne i kolorowe, poprzez zastosowanie barwnych zestawień z roślin iglastych i liściastych.

Słowa kluczowe: ogród rustykalny, przedogródek, ogród ozdobny, ogród użytkowy.

Abstract: *The rural garden in the Opole region has been transforming from generation to generation. Recently, a great diversity of gardens is noticed in villages. The character and appearance of those gardens continue to change intensively. Presently, floral gardens occur more rarely, but despite that, the country houses are still unusually decorative and colourful, owing to the introduction of colourful combinations of coniferous and broad-leaf plants.*

Key words: *rustical garden, foregarden, decorative garden, crop garden.*

⁸ Wijas-Grocholska E., *ibid.*

⁹ Bach A., Kapias K., *Przeobrażenia współczesnych ogrodów wiejskich na przykładzie powiatu pszczyńskiego*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie (379), 2001, ss. 47–51

¹⁰ Wijas-Grocholska E., *op.cit.*

¹¹ Czechowicz M., Kozłowska E., *Zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni przydomowych na terenach wiejskich na przykładzie wsi dolnośląskich*, Krajobraz i ogród wiejski, t. 2: Tradycja a współczesny krajobraz wsi polskiej, KUL, Lublin, 2004, ss. 63–72.